

Główny Inspektorat Ochrony Środowiska

Monitoring gatunków zwierząt z uwzględnieniem specjalnych obszarów ochrony siedlisk Natura 2000, lata 2023-2025

Sprawozdanie z monitoringu czerwończyka fioletka *Lycaena helle* w roku 2023

Marcin Sielezniew, Joanna Kajzer-Bonk

Czerwończyk fioletek *Lycaena helle* (fot. Izabela Dziekańska)

Sfinansowano ze środków
Narodowego Funduszu
Ochrony Środowiska
i Gospodarki Wodnej

Spis treści

I. Informacje ogólne	3
II. Region biogeograficzny kontynentalny.....	5
<i>1. Stan ochrony gatunku.....</i>	<i>5</i>
Ocena stanu parametru populacja.....	6
Ocena stanu parametru siedlisko.....	9
Ocena stanu parametru perspektywy ochrony	10
Ogólna ocena stanu ochrony gatunku	11
<i>2. Oddziaływania i zagrożenia wykazywane na stanowiskach</i>	<i>12</i>
Stwierdzone oddziaływania.....	12
Przewidywane zagrożenia	12
<i>3. Stosowane i zalecane działania ochronne</i>	<i>13</i>
Piśmiennictwo.....	14

I. Informacje ogólne

Kod, nazwa polska i nazwa łacińska gatunku

4038 Czerwończyk fioletek *Lycaena helle*

Region biogeograficzny

CON – region biogeograficzny kontynentalny

Koordynator główny

Paweł Adamski

Koordynator krajowy

Joanna Kajzer-Bonk

Eksperti lokalni

Tomasz Blaik, Cezary Bystrowski, Krzysztof Deoniziak, Arkadiusz Dębała, Izabela Dziekańska, Mariusz Gwardjan, Tomasz Jaworski, Joanna Kajzer-Bonk, Jarosław Kania, Konrad Kata, Bogdan Klejzerowicz, Marcin Kutera, Adam Malkiewicz, Dawid Marczak, Wiaczesław Michalczuk, Bartłomiej Pacuk, Krzysztof Pałka, Sławomir Pawlak, Izabela Persona, Marcin Sielezniew, Paweł Walkiewicz

Eksperti dodatkowi

Izabela Dziekańska, Zuzanna Gołębska, Marcin Sielezniew, Łukasz Skalski

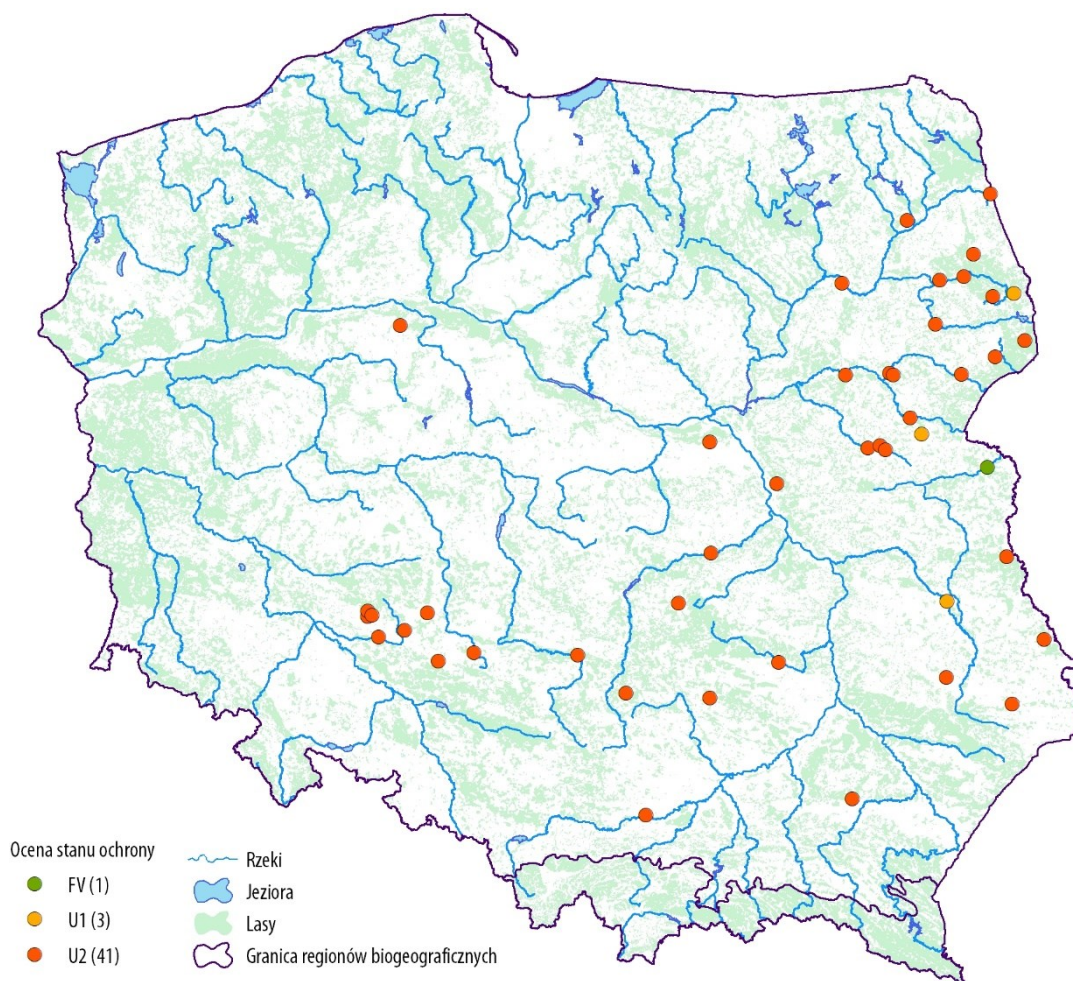
Informacja o ewentualnych zmianach w metodyce monitoringu

Prace prowadzono zgodnie z modyfikacją metodyki z dn. 7.06.2023.

Informacja o wykorzystaniu wyników z innych projektów

Nie wykorzystywano.

Stanowiska monitoringowe

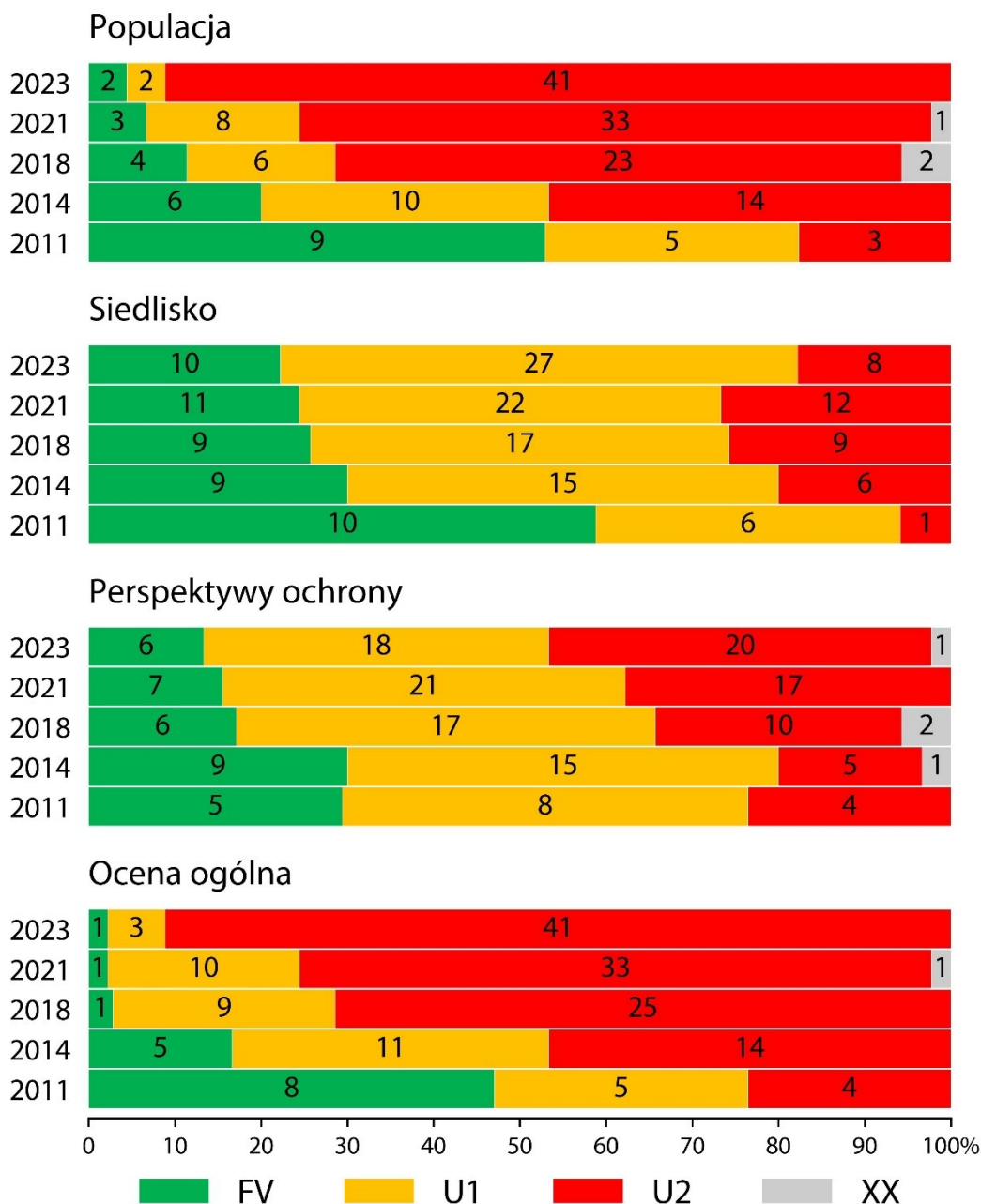
Ryc. 1. Rozmieszczenie stanowisk gatunku monitorowanych w 2023 roku.

Tab. 1. Liczba stanowisk badanych w poszczególnych cyklach prac monitoringowych.

Cykl	Rok/lata badań	Liczba monitorowanych stanowisk	Liczba nowych stanowisk
		CON	CON
2009-2011	2011	17	17
2013-2014	2014	30	14
2015-2018	2018	35	5
2020-2021	2021	45	10
2023-2025	2023	45	7

II. Region biogeograficzny kontynentalny

1. Stan ochrony gatunku

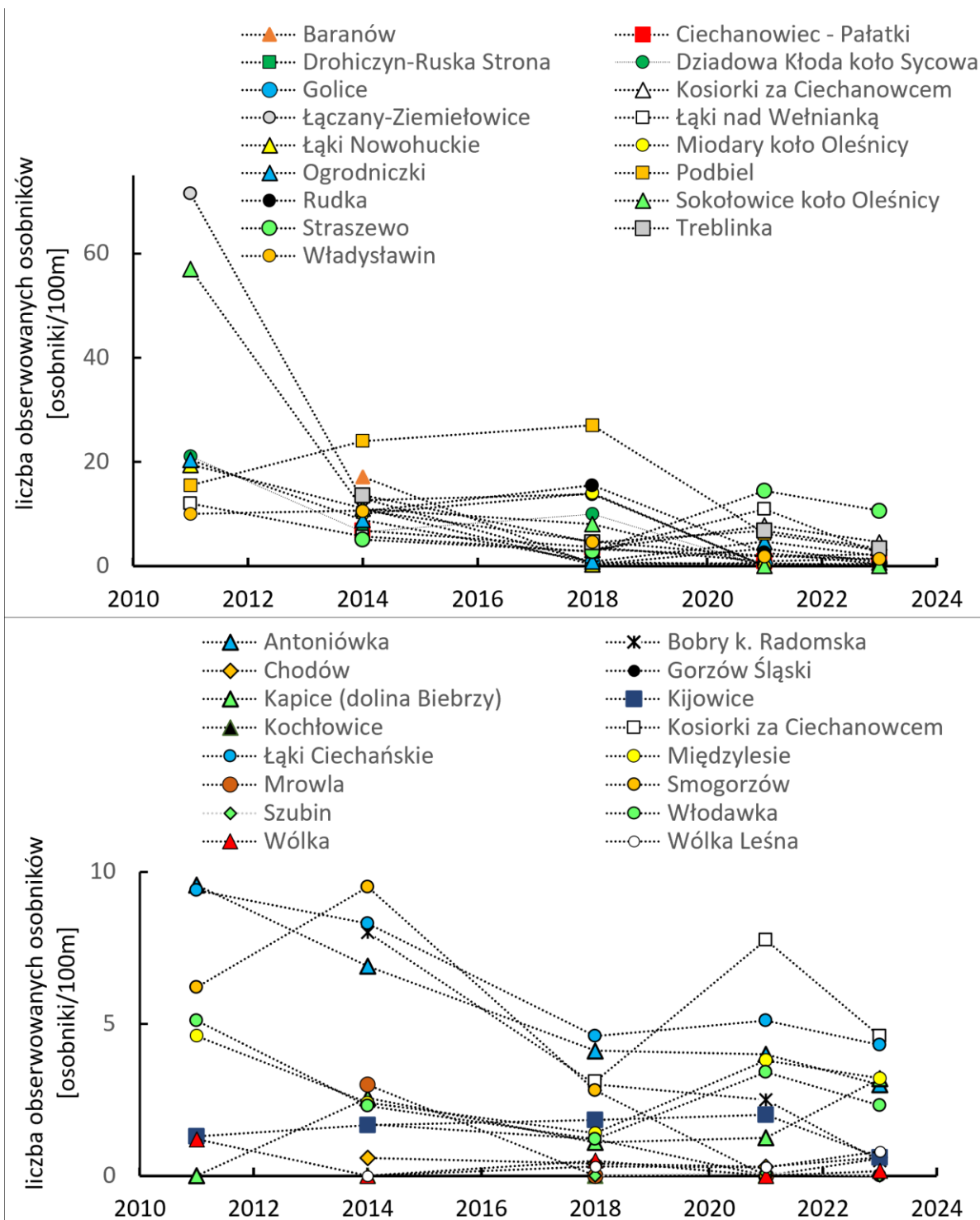
Ryc. 3. Liczba stanowisk z daną oceną parametru i oceną ogólną stanu ochrony gatunku w poszczególnych latach monitoringu.

Ocena stanu parametru populacja

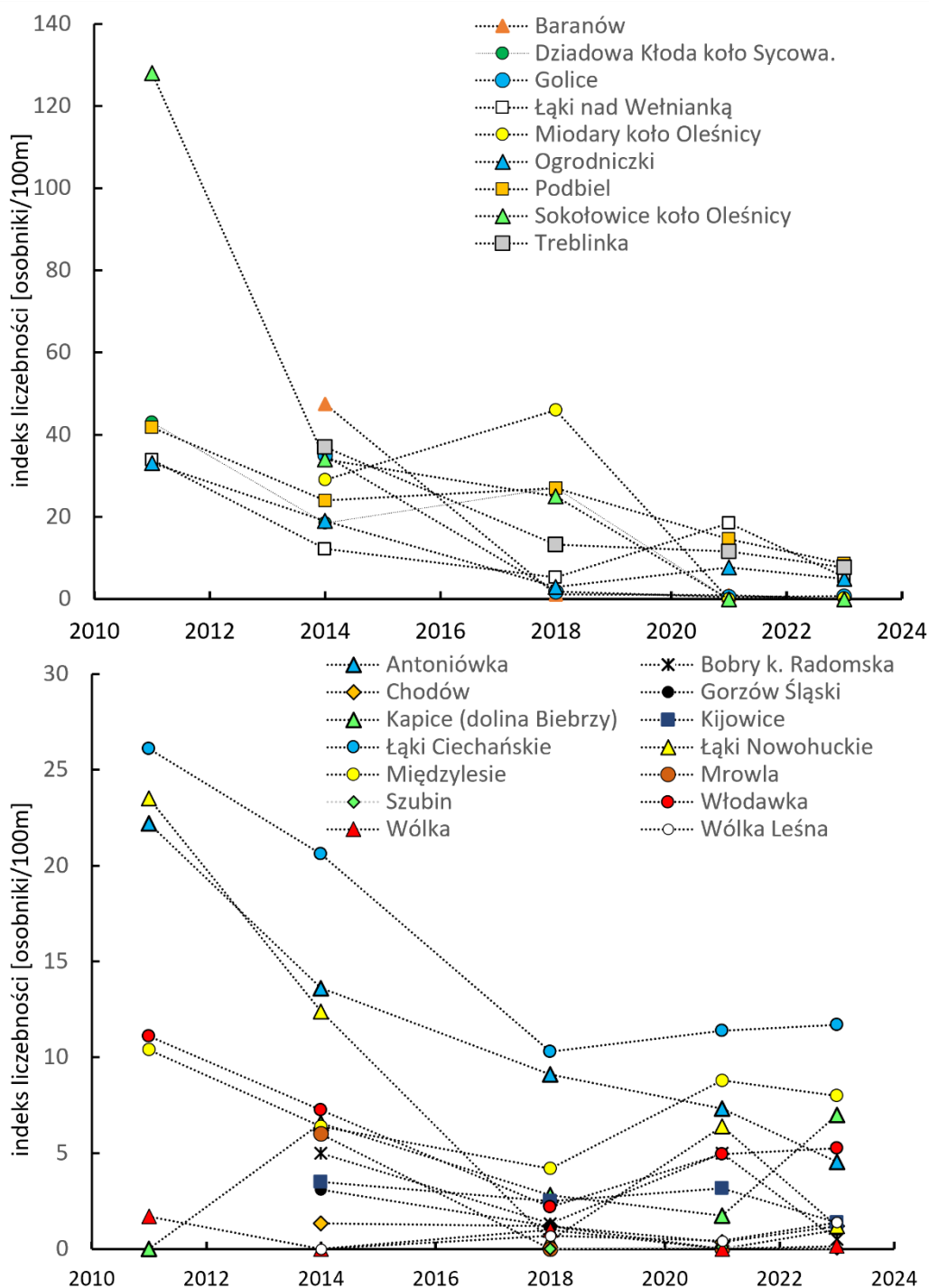
Do oceny stanu populacji wykorzystano trzy wskaźniki: „liczba obserwowanych osobników”, „indeks liczebności” oraz „izolacja” (tab. 2). W trakcie badań przeprowadzonych w 2023 r. obecności gatunku nie udało się potwierdzić w przypadku 6 z 45 stanowisk monitoringowych (Baranów, Kosy Most, Łomża, Smogorzów, Sokołowice koło Oleśnicy, Szubin). Sugestia rezygnacji z monitoringu została zgłoszona aktualnie dla dwóch stanowisk. Na stanowisku Kosy Most (Puszcza Białowieska) gatunek – obserwowany w latach 2016–2017 – znikł z trudnych do ustalenia przyczyn. Być może miało to związek z przesuszeniem stanowiska, które ma z kolei wpływ na kondycję rdestu wężownika – rośliny żywicielskiej gąsienic. Sugeruje się zastąpienie tego stanowiska innym w dolinie Narewki, na którym czerwony fioletek został potwierdzony w roku 2023. W przypadku Smogorzowa dalszy monitoring nie ma sensu, ponieważ siedlisko gatunku uległo nieodwracalnym i niekorzystnym przemianom (doszło do likwidacji dużej powierzchni łąk, w tym głównego fragmentu siedliska zajmowanego dawniej przez motyle i ich rozdzielenia pasem uprawy kukurydzy na dwie odizolowane części).

Na stanowiskach zasiedlonych najwyższą wartość wskaźnika „liczba obserwowanych osobników” odnotowano w przypadku monitorowanego po raz pierwszy Kijowca w woj. lubelskim (10,93 os./100 m), a „indeksu liczebności” w przypadku Straszewa w woj. podlaskim (26,6 os./100 m), podobnie jak w roku 2021. Były to przy tym jedyne stanowiska, których ocena stanu populacji była dobra (FV). Aż 91,1% stanowisk otrzymało ocenę złą (U2) (ryc. 2) i decydowały o tym przede wszystkim niskie liczebności lub brak gatunku. Natomiast wskaźnik izolacja w przypadku 82,2% stanowisk otrzymał ocenę właściwą (FV). Najbardziej izolowane było stanowisko Wólka (70 km). Na prawie 2/3 stanowisk monitorowanych po raz kolejny wartości wskaźników „liczba obserwowanych osobników” i/lub „indeks liczebności” były niższe w porównaniu z rokiem 2021 (ryc. 3 i 4). Porównanie średnich ze wszystkich serii badań monitoringowych (ryc. 5) sugeruje dalsze pogarszanie się stanu populacji gatunku w Polsce. Wskazuje też na to zwiększająca się liczba ocen U2 i zmniejszająca się liczba ocen FV (ryc. 2).

W świetle wyników monitoringu stan populacji gatunku w regionie biogeograficznym kontynentalnym w roku 2023 należałoby uznać podobnie jak w poprzednim badaniu za zły (U2), bo tak oceniono zdecydowaną większość stanowisk. Sytuacja gatunku staje się coraz gorsza i niskie liczebności trudno przypisać jedynie sezonowym fluktuacjom.

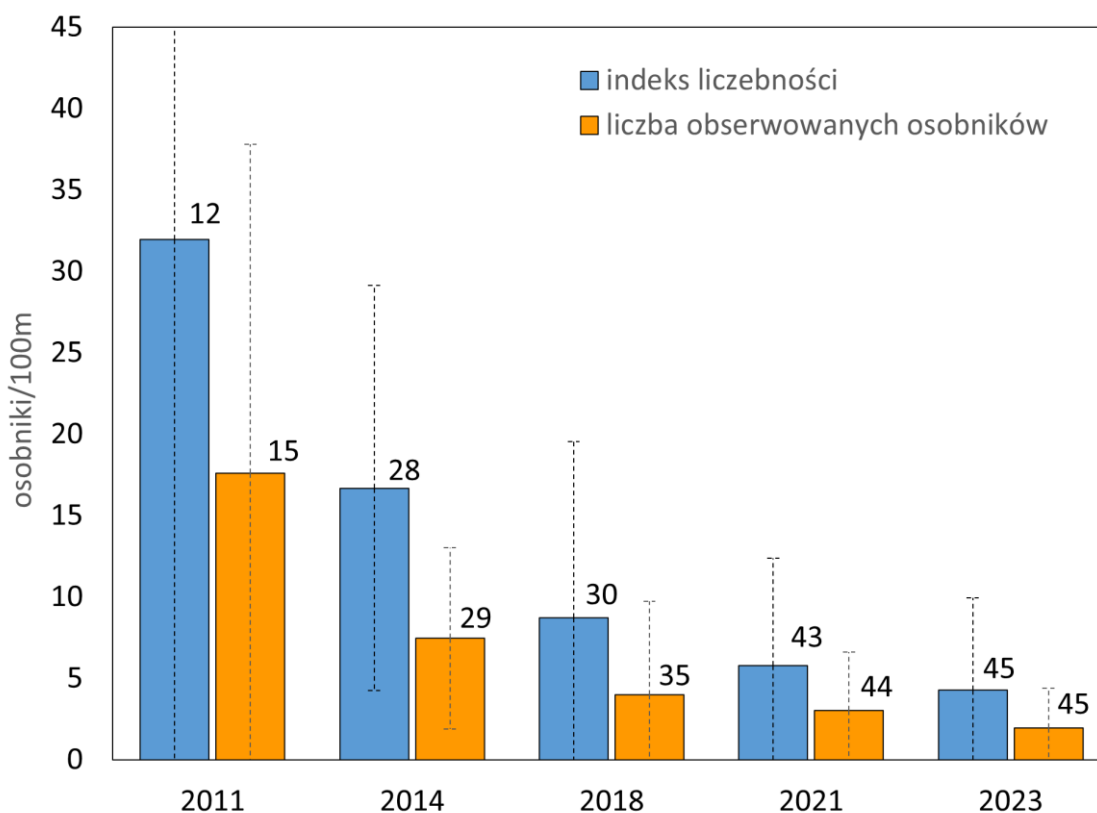
Ryc. 3. Zmiany wartości wskaźnika stanu populacji: „liczba obserwowanych osobników” dla gatunku czerwończyk fioletek na monitorowanych stanowiskach w regionie biogeograficznym kontynentalnym w poszczególnych latach badań. Wykres górny prezentuje stanowiska, na których odnotowano większe liczebności gatunku, a dolny stanowiska, na których wartości wskaźnika w żadnym roku nie przekroczyły 10 osobników/100 m. (na wykresach nie pokazano danych dla stanowisk, na których monitoring rozpoczęto dopiero w roku 2021 lub 2023).

Ryc. 4. Zmiany wartości wskaźnika stanu populacji: „indeks liczebności” dla gatunku czerwończyk fioletek na monitorowanych stanowiskach w regionie biogeograficznym kontynentalnym w poszczególnych latach badań. Wykres górny prezentuje stanowiska, na których odnotowano większe liczebności gatunku, a dolny stanowiska, na których wartości wskaźnika w żadnym roku nie przekroczyły 30 osobników/100 m (na wykresach nie pokazano danych dla stanowisk, na których monitoring rozpoczęto dopiero w roku 2021 lub 2023).

Ocena stanu populacji gatunku w regionie kontynentalnym: U2**Tab. 2.** Zestawienie ocen wskaźników stanu populacji.

Wskaźnik	Liczba stanowisk z oceną			
	FV	U1	U2	XX
indeks liczebności	2	2	41	0
izolacja	37	4	2	2
liczba obserwowanych osobników	2	3	40	0

Ryc. 5. Zmiany średnich wartości (wraz z odchyleniami standardowymi) dwóch wskaźników populacyjnych czerwonończyka fioletek na monitorowanych stanowiskach w poszczególnych latach badań. Wartości nad słupkami oznaczają liczbę analizowanych stanowisk w danym roku (nie wszystkie monitorowane stanowiska zostały uwzględnione w analizie).

Ocena stanu parametru siedlisko

Stan siedlisk w przypadku 60% stanowisk został oceniony jako niezadowolający (U1). Dziesięć stanowisk (22,2%) otrzymało ocenę właściwą (FV), a osiem (18%) złą (U2). W porównaniu z rokiem 2021 zmiany były nieistotne (ryc. 2), szczególnie jeśli weźmiemy pod uwagę zmienioną pulę stanowisk (zrezygnowano z 7 stanowisk,

głównie z uwagi na brak gatunku, a do sieci monitoringu dodano 7 nowych). Najstąbiej ocenianym wskaźnikiem jakości siedliska była baza pokarmowa – zaledwie 27% ocen FV (tab. 3). Stopień pokrycia rdestem węzownikiem był najwyższy w przypadku Kijowca (90%), a z kolei w przypadku Szubina napotkano jedynie pojedyncze rośliny. Oceny U2 dla wskaźnika „baza pokarmowa” otrzymały również stanowiska: Boguszyce koło Oleśnicy, Chodów, Golice, Smogorzów, Wólka i Wólka Leśna. „Zarastanie ekspansywnymi bylinami” stanowiło problem (stan niewłaściwy) na 1/3 stanowisk, a cztery z nich, Chodów, Drohiczyn – Ruska Strona, Golice i Wólka, otrzymały złą ocenę tego wskaźnika. W przypadku pozostałych wskaźników stanu siedliska 87-89% stanowisk zostało ocenionych na FV, a złych ocen nie odnotowano.

W przypadku trzech stanowisk monitorowanych ponownie odnotowano poprawę stanu siedliska: Sokołowice k. Oleśnicy i Kijowce (z U2 na U1), Włodawka (z U1 na FV). Z kolei w przypadku czterech (Gorzów Śląski, Jaginty, Tomczyce, Treblinka doszło do pogorszenia oceny tego parametru (z FV na U1). Pozostałe różnice w rozkładzie ocen między latami 2021 i 2023 (ryc. 2) wynikały wyłącznie ze zmienionej puli stanowisk.

Reasumując, jakość siedlisk gatunku na poziomie regionu biogeograficznego można aktualnie ocenić podobnie jak w 2021 r., jako niezadowolającą (U1), tj. odpowiadającą dominującej ocenie dla poszczególnych stanowisk.

Ocena stanu siedliska w regionie kontynentalnym: U1

Tab. 3. Zestawienie ocen wskaźników stanu siedliska.

Wskaźnik	Liczba stanowisk z oceną			
	FV	U1	U2	XX
baza pokarmowa	12	26	7	0
powierzchnia	40	5	0	0
wiatrochrony	39	6	0	0
zarastanie ekspansywnymi bylinami	30	11	4	0
zarastanie przez drzewa i krzewy	40	5	0	0

Ocena stanu parametru perspektywy ochrony

Perspektywy ochrony ponownie ocenione zostały nieco lepiej niż stan populacji (ryc. 2). Nie zmienia to faktu, że w przypadku zaledwie sześciu stanowisk (13%), tj. Czuchów-Pieńki, Kijowiec, Łąki Ciechańskie, Szeszyły, Tomczyce, Wola Cicha, uznano je za dobre (FV), 18 (40%) – za niezadowolające (U1) i aż 20 (44%) – za złe (U2). Oceny niezadowolające i złe wynikały głównie z obserwowanych zmian sukcesyjnych oraz nieodpowiedniego użytkowania (szczególnie niskie koszenie latem), a także niskiej liczebności, która jest trudna do wytłumaczenia, czego przykładem mogą być łąki nad

Wełnianką („Pomimo idealnych walorów siedliskowych czerwonych fioletek zanika z nieznanymi przyczyn”).

Tylko w przypadku jednego stanowiska nastąpiła poprawa oceny z porównaniu z rokiem 2021 r., tj. z U2 na U1 (Kapice). Populacja ta ma niskie zagęszczenie, ale jej sytuacja wydaje się być względnie stabilna, przy czym jej los będzie zależał od działań z zakresu ochrony czynnej. Pogorszenie oceny dotyczyło 16% stanowisk: z FV na U1 (Treblinka), z FV na U2 (Łąki nad Wełnianką, Włodawka) lub z U1 na U2 (Jaginty, Łąki Nowohuckie, Łomża, Rudka, Suraż). Przyczyną było nieodpowiednie, zwykle zbyt intensywne użytkowanie lub zanikanie gatunku.

Biorąc pod uwagę wyniki monitoringu w 2023 r., perspektywy ochrony czerwonej fioletki w regionie biogeograficznym kontynentalnym należałoby aktualnie ocenić jako złe (U2), tak jak w przypadku blisko połowy stanowisk. Udział stanowisk z oceną U2 tego parametru systematycznie się zwiększa.

Ocena perspektyw ochrony gatunku w regionie kontynentalnym: U2

Ogólna ocena stanu ochrony gatunku

Tylko w przypadku jednego stanowiska (Kijowiec) z 45 (2,2%) stan ochrony gatunku oceniono jako właściwy (FV). W przypadku ok. 7% stanowisk (Czuchów-Pieńki, Łąki Ciechańskie i Straszewo) był on niezadawalający (U1), a wszystkich pozostałych (91%) – zły (U2), co było głównie konsekwencją złego stanu populacji. W żadnym przypadku nie doszło do poprawy stanu ochrony, a w przypadku 7 z 38 (18%) monitorowanych ponownie stanowisk odnotowano pogorszenie oceny z FV na U2 (Łąki nad Wełnianką) lub z U1 na U2 (Górnianckie Łąki, Kosiorzki za Ciechanowcem, Podbiel, Sokole k. Michałowa, Tomczyce, Treblinka). Na przestrzeni 12 lat, które upłynęły od pierwszego badania, widać systematyczne pogarszanie się stanu ochrony na monitorowanych stanowiskach (ryc. 2).

W świetle wyników monitoringu stan ochrony gatunku w regionie biogeograficznym kontynentalnym w roku 2023 należałoby określić jako zły (U2), podobnie jak w poprzednim badaniu. Należy również podkreślić pogarszanie się sytuacji gatunku, na co wyraźnie wskazuje zanikanie kolejnych populacji lub też drastyczne zmniejszenie się liczebności.

Ogólna ocena stanu ochrony gatunku w regionie kontynentalnym: U2

Kierunek zmian: pogorszenie stanu ochrony

2. Oddziaływania i zagrożenia wykazywane na stanowiskach

Stwierdzone oddziaływania

Zdecydowana większość stanowisk (80%) jest wykaszana, ale jedynie w 8 z 36 przypadków wpływ tego typu zabiegu określany jest mianem pozytywnego i odnosi się przede wszystkim do koszenia nieintensywnego. Główną przyczyną negatywnego oddziaływania (natężenie silne lub średnie) jest koszenie zbyt częste i realizowane w nieodpowiednich terminach. Może ono powodować bezpośrednią śmiertelność gąsienic i/albo redukcję dostępu do bazy roślin żywicielskich/nektarodajnych, zwłaszcza gdy biomasa jest mulczowana, zamiast jej zbierania i wywożenia. W jednym przypadku (Boguszyce koło Oleśnicy) stwierdzono dodatkowo wysianie mieszanki traw, co wpłynęło negatywnie na rdest wężownik (roślina żywicielska larw). W przypadku 21 stanowisk wskazywano na zachodzące procesy sukcesji lub zaniechanie koszenia, które jest jej najczęstszą przyczyną. Natężenie tych procesów w kilku przypadkach określono jako słabe, ponieważ jest to często proces stopniowy w odróżnieniu od użytkowania kośnego (tam efekt może być natychmiastowy). Wpływ określany był zwykle jako negatywny, za wyjątkiem Straszewa („Początkowe stadia sukcesji są korzystne dla gatunku”) oraz Sokola k. Michałowa („Fragmenty niekoszone są ważnym refugium dla gatunku, biorąc pod uwagę, że większość powierzchni podlega użytkowaniu kośnemu”). Z kolei wypas raportowany dla dwóch stanowisk miał mieć wpływ pozytywny, zaś jego zarzucenie efekt przeciwny. Należy przy tym zauważyć, że szereg stanowisk ma charakter heterogeniczny, tj. np. wykaszana jest tylko część powierzchni, podczas gdy reszta zarasta. Sukcesji ekologicznej towarzyszyły problematyczne gatunki rodzime (7 stanowisk) oraz nierodzące gatunki zaborcze (4 stanowiska). Ponadto w przypadku niektórych stanowisk zwracano uwagę na czynniki klimatyczne, tj. głównie susze oraz spowodowane przez człowieka zmiany stosunków wodnych (po 6).

W pojedynczych przypadkach problemem było zanieczyszczanie terenu oraz oddziaływania związane z transportem i sieciami komunikacyjnymi. Ogólnie w porównaniu z 2021 rokiem struktura oddziaływań nie uległa istotnym zmianom.

Przewidywane zagrożenia

Struktura przewidywanych zagrożeń była ogólnie zbliżona do aktualnych oddziaływań. Najczęściej (2/3 stanowisk) wymieniano te związane z działalnością rolniczą, tj. szczególnie z koszeniem, choć w pojedynczych przypadkach zwracano uwagę też na niebezpieczeństwo przekształcenia siedliska w uprawę. W odniesieniu do trzech stanowisk wskazywano na niebezpieczeństwo wynikające ze stosowania nawozów sztucznych. Skala zagrożeń związanych z sukcesją, będącą zwykle wynikiem zaniechania koszenia/wypasu, była nieco mniejsza i dotyczyła niespełna połowy stanowisk. Jednocześnie często dodatkowo zwracano też uwagę na problematyczne gatunki rodzime oraz obce. Ogólnie wydaje się, że zagrożenia związane z

COPYRIGHT © GIOŚ

PRACA ZLECONA PRZEZ GŁÓWNY INSPEKTORAT OCHRONY ŚRODOWISKA

SFINANSOWANO ZE ŚRODKÓW NARODOWEGO FUNDUSZU OCHRONY ŚRODOWISKA I GOSPODARKI WODNEJ

przewidywaną intensyfikacją użytkowania zaczynają przeważać nad tymi będącymi efektem jego braku. Coraz częściej (17 stanowisk) zwraca się uwagę na zagrożenia związane z czynnikami klimatycznymi, a szczególnie suszami i zmniejszeniem opadów. W przypadku 10 stanowisk potencjalnym problemem może być zabudowa i budowa dróg, a 6 – zmiany stosunków wodnych. Ingerencja i zakłócenia powodowane przez działalność człowieka mogą w przyszłości przejawiać się również poprzez wypalanie oraz różnego typu zanieczyszczenia (wzmiankowane w odniesieniu pojedynczych stanowisk).

3. Stosowane i zalecane działania ochronne

W latach 2011-2014 na czterech stanowiskach były prowadzone działania z zakresu ochrony czynnej w ramach projektu: „Trwałe zachowanie zagrożonych siedlisk i monitoring gatunków i siedlisk przyrodniczych ze szczególnym uwzględnieniem specjalnych obszarów ochrony siedlisk motyli w sieci Natura 2000 w południowo-zachodniej Polsce”, szczegółowiej opisane w poprzednim sprawozdaniu z monitoringu. Efekt tych aktywności był krótkotrwały lub niewielki, biorąc pod uwagę zniknięcie gatunku z jednego ze stanowisk (łączany-Ziemiełowice – zrezygnowano z monitoringu) oraz bardzo niskie liczebności na pozostałych (Kijowice, Markotów Duży, Miodary koło Oleśnicy). Z drugiej strony w tej części Polski gatunek podlega presji czynników klimatycznych, co nie zmienia faktu, że obecnie prawdopodobnie tylko użytkowanie w Miodarach jest względnie korzystne.

W raportach z monitoringu prowadzonego w 2023 r. eksperci lokalni nie wymieniają żadnych aktualnie wykonywanych zabiegów prowadzonych pod kątem ochrony czerwonończyka fioletka. Zwykle piszą o braku działań ochronnych lub też wręcz o koszeniu niezgodnym z potrzebami gatunku. Jest to bardzo niepokojące, biorąc pod uwagę, że 33 spośród 45 monitorowanych stanowisk znajduje się na terenie obszarów Natura 2000, w których czerwonończyk fioletek jest przedmiotem ochrony. W związku z tym można przypuszczać, że stosowane plany zadań ochronnych nie są adekwatne lub też nie zostały właściwie implementowane.

Najczęstszym zaleceniem ochronnym dotyczącym 2/3 stanowisk jest wprowadzenie/dostosowanie użytkowania do potrzeb gatunku, a więc powinno to być ekstensywne, mozaikowe i najlepiej późne koszenie, alternatywnie – ekstensywny wypas.

W przypadku pozostałych stanowisk nie ma propozycji bądź też uznaje się, że nie ma takiej potrzeby. Eksperci zwracają też uwagę na trudności ochrony na gruntach prywatnych i sugerują konieczność przekonania właścicieli do przystąpienia do stosownego programu rolno-środowiskowego (dotyczy to np. stanowisk Antoniówka czy Treblinka). Pojawiają się też głosy, że z zaleceń wpisywanych w kolejnych sprawozdaniach z monitoringu praktycznie nic nie wynika w kontekście ochrony gatunku.

COPYRIGHT © GIOŚ

PRACA ZLECONA PRZEZ GŁÓWNY INSPEKTORAT OCHRONY ŚRODOWISKA

SFINANSOWANO ZE ŚRODKÓW NARODOWEGO FUNDUSZU OCHRONY ŚRODOWISKA I GOSPODARKI WODNEJ

Piśmiennictwo

1. Sielezniew M., Dziekańska I. 2012. Czerwończyk fioletek *Lycaena helle*. W: Makomaska-Juchiewicz M., Baran P. (red.) Monitoring gatunków zwierząt. Przewodnik metodyczny. Część II. GIOŚ, Warszawa, str. 124-141. Wersja ostatnio zmodyfikowana 7.06.2023 r. https://siedliska.gios.gov.pl/images/pliki_pdf/publikacje/pojedyncze_metodyki_dla_gat_zwierzat/czerwonczyk_fioletek_metodyka_modyfikacja_07062023.pdf

Brak nowych publikacji, które rzucałyby światło na aktualną sytuację czerwończyka fioletka (roz rozmieszczenie i trendy populacyjne) w Polsce.